

MƏMMƏD ƏMİN RƏSULZADƏNİN PUBLİSİSTİKASI SİYASİ DİSKURS NÜMUNƏSİ KİMİ

XÜLASƏ

Müasir siyasi diskursun əsas səciyyəvi xüsusiyyəti ictimai şüura təsir edən informasiyanın media vasitəsilə ötürülməsidir. Azərbaycanın milli qurtuluş hərəkatının lideri M.Ə.Rəsulzadə də mətbuat vasitəsilə öz publisistik yazıları ilə durmadan ictimaiyyətə müraciət edirdi.

Kütləvi manipulyasiya media siyasətçilər tərəfindən istifadə olunan əsas alət idi. Məhz bu yolla dövrünün siyasi lideri millətin dünyagörüşünə, ideologiyasına təsir edir, qarşıya qoyduğu məqsədi və planlarını həyata keçirməyə çalışır. M.Ə.Rəsulzadə müxtəlif qəzet və jurnallarda mütəmadi nəşr olunur, dövrün ictimai-siyasi hadisələrinə münasibətini bildirirdi.

Diskursiv mətnlərdə M.Ə.Rəsulzadə motivasiya, insanların şüuruna təsir etmə yolu ilə onları qoçuluq, qantökmə kimi mənfi xüsusiyyətlərdən uzaqlaşdırmağa və cəhalətdən oydandırmağa çalışırdı.

Məqalədə M.Rəsulzadənin siyasi diskursunda hər hansı siyasi məqsəd üçün müəyyən ideyalar naminə istifadə etdiyi strategiyalar təhlil edilmişdir. Məqalədə, həmçinin persuaziv və suqgestiv mətnlər araşdırılmış, M.Ə.Rəsulzadənin siyasi diskursundakı xüsusi müraciət formalarına da nəzər salınmışdır.

Açar sözlər: *M.Ə.Rəsulzadə, siyasi diskurs, strategiya, dilçilik*

Son illər dilçilikdə yeni tədqiqat istiqamətlərindən biri diskursiv təhlilə maraq artmışdır. Linqvistik və ekstralingvistik faktorları nəzərə alaraq, müəyyən institusional mövqedə diskursun öyrənilməsi günün perspektivlərindən sayılır. Diskursiv formatda dili öyrənərkən danışan, yazan, həm də qəbul edəninin mövqeyi nəzərə alınır.

Elmi ədəbiyyatda diskursu mətnlə eyniləşdirmək və onları fərqləndirmək sahəsində müəyyən nəzəriyyələr mövcuddur. Y.N.Sdobnovanın fikrincə, diskurs kommunikativ baxımdan şifahi ünsiyyət, struktur-üslubi baxımdan mətn parçası, sintetik baxımdan isə müəyyən mesajların verbal və qeyri-verbal məhsuludur [Sdobnova, 2014]. Y.İ.Şeyqala görə, diskurs mətn, həmçinin sosial və mədəni kontekstləri əhatə edən nitq yaradıcılığı prosesidir [Şeyqal, 2004, s.9]. O, diskurs anlayışına geniş yanaşır, mətn və konteksti bərabər tutur. Biz də müəllifin bu yanaşmasını məqbul hesab edirik.

Tədqiqatçılar diskursun müxtəlifliyindən danışarkən fərdi (personal) və institusional diskursu bir-birindən fərqləndirirlər. V.İ.Karasikə görə, fərdi diskursun iştirakçısı (çıxışçı) şəxsiyyət, institusional diskursun iştirakçısı isə

* AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitu, Türk dilləri şöbəsi, aparıcı elmi işçi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent. Email: dok.elnare_e@mail.ru

müəyyən sosial institutun təmsilçisi kimi çıxış edir, cəmiyyətdə statusa malik olur [Karasik, 2000, s.5-20]. İnstitusional diskurs ünsiyyətin subyektindən asılı olaraq şəxsi diskursla əkslik təşkil edir. Mənbələrin təhlili göstərir ki, bu diskurs müəyyən quruluşa malikdir və onun müxtəlif janrları var. Diskursa sosiolinqvistik baxımdan yanaşanlar burada ünsiyyət parametrlərini (iştirakçıların səciyyəvi cəhətləri, məqsədi, zaman və məkan) əsas götürürlər.

Müasir cəmiyyətdə institusional diskursun elmi, kütləvi-informativ, siyasi, dini, pedaqoji, tibbi, hərbi, hüquqi, siyasi, işgüzar və s. növləri mövcuddur.

Siyasi diskurs – ünsiyyətin sosial siyasi sahəsində dildən istifadədir. Onun mahiyyəti adresata – müəyyən qrup insana, o cümlədən kütləyə hər hansı ideyanı və ya hərəkəti aşılamaqdır. Siyasi diskurs özlüyündə ziddiyyət təşkil edir. Çünki həm müəyyən bir qrupa hədəflənməli, həm də anlaşqlı olmalıdır. Diskursun bu növündə “ictimai-siyasi xadim müxtəlif nitq strategiyalarından istifadə edir, əsas məqsəd auditoriyaya xoşməramlı məqsədini təlqin etməkdir” [Məmmədli, 2022, s. 433].

Müasir siyasi diskursun əsas səciyyəvi xüsusiyyəti ictimai şüura təsir edən informasiyanın **media vasitəsilə** ötürülməsidir. Azərbaycanın milli qurtuluş hərəkatının lideri M.Ə.Rəsulzadə də mətbuat vasitəsilə öz publisistik yazıları ilə durmadan ictimaiyyətə müraciət edirdi. Dövrünün siyasi lideri 1953-cü ilin 28 mayında “Amerikanın səsi radiosu”dan Azərbaycana müraciətində istiqlal elan edildikdən sonra Azərbaycan hökumətinin gördüyü işləri sadalamışdır. Həmin işlər sırasında təhsil sahəsində atılan addımlar da sadalanmışdır: “...*Xalqı az zamanda oxutmağa başladı; Türkcəni dövlətin rəsmi dili elan etdi; orta və ali məktəblər açıldı.*” [Rəsulzadə, 2014, s.15].

Kütləvi manipulyasiya media siyasətçilər tərəfindən istifadə olunan əsas alət idi. Məhz bu yolla lider millətin dünyagörüşünə, ideologiyasına təsir edir, qarşıya qoyduğu məqsədi və planlarını həyata keçirməyə çalışır. M.Ə.Rəsulzadə “Şərqi-rus”, “Hümmət”, “Dəvət”, “İrşad”, “Təkamül”, “Yoldaş”, “Tərəqqi” qəzetləri, “Füyuzat”, “Volna” jurnallarında mütəmadi nəşr olunurdu. Ş.Hüseynovun araşdırmalarına görə, “*M.Ə.Rəsulzadənin 1903-1954-cü illərdəki yazılı ədəbi-siyasi irsi, əsərləri təxminən 12-15 cildən ibarət ola bilər. Məsələn, təkcə 1903-1920-ci illərdə Azərbaycan dövrü mətbuatında onun 1200-dən artıq müxtəlif janrlı yazısı, həmçinin nitq, çıxışı və s. dərc olunmuşdur*” [Rəsulzadə, 1992, s.4].

Siyasi diskursda hər hansı siyasi məqsəd üçün müəyyən ideyalara inandırma vacib şərtidir. Bu zaman emosiyalara nüfuz edərək manipulyasiya edilir və şüuraltı reaksiyalar baş verir. Manipulyasiya bir strategiyadır. Burada əsas məqsəd adresatın diqqətini cəlb etmək, müəyyən siyasi mətni oxumağa və ya dinləməyə onu cəlb etməkdir.

Hər halda vaxt o vaxt degildir ki, tətillə onsu da müşkül vəziyyəti bir az da çətinləşsin. Tətillə olarsa, yollar bağlanır, məişət bir az sükut müşkül olur. Bundan da Azərbaycanın bu anda rahat və sükutinə, işləməyə, çalışmağa möhtac olan halı müşkülətə uğrar. Düşmənlərimizə hər fitnə açmaq imkanı verər. Nəticə nə qədər çox məvacib ala bilsək belə yenə də dükançıların, möhtəkillərin cibinə girər.

Halbuki hökumət qüvvət, nüfuz və etibar verməklə ona kömək eləməlidir ki, ərzağın ucuzlaşması üçün tədbirlər görsün, möhtəkiqlər, bahaçılarla mübarizə eləsin [Rəsulzadə, 2014, s.185].

İnstitusional diskursda ünsiyyətin məqsədi, təmsilçiləri, onun iştirakçıları və sabit tipik ünsiyyət şəraiti olmalıdır. O, bir sıra linqvistik əhəmiyyətli xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunaraq kommunikativ funksiya yerinə yetirir və cəmiyyətdə inkişaf etmiş sosial institutların növləri ilə müəyyən edilir. İnstitusional diskursu sosiolinqvistik baxımdan şərh edənlər burada məqsəd, dəyər, iştirakçılar, strategiya və janr kimi parametrləri müəyyənləşdirmişlər.

İnstitusional diskurs konstitutiv əlamətlərlə yanaşı, hər hansı bir diskurs növünə aid neytral əlamətləri ehtiva edir.

Diskursun linqvistik təhlili uğurlu sosial ünsiyyətə təkan verir. Antropoloji dilçilik və ünsiyyət etnoqrafiyası baxımından diskursa adətən sosial hadisə kimi baxılır.

Siyasi diskursda nitq strategiyasının əsasını manipulyasiya təşkil edir. Qarşı tərəfi müəyyən hərəkətlərə şövq etməyə doğru yönəlmiş nitq aktıdır. Adresatın düşüncəsinə nüfuz etmək, onu fikirlərindən döndərmək, şəxsi öz ideyalarının arxasınca aparmaq liderin ünsiyyət texnologiyasının manipulyativ xarakteridir. Bu, siyasi diskursda məqsədə çatmaqda başlıca vasitədir.

1906-cı ildə yazdığı “Cavanlarımıza” məqaləsində gənclərə üz tutan natiq onları digər millətlərə baxıb oyanmağa, zülmə, istibdada dözməyəyə çağırır. *“Bir baxın özgələ, bir baxın ətrafınıza, bir görün qeyri millət cavanları nə qayırlar, nə yolda iş görürlər. Necə gör hürriyyət və fəqərə yolunda candan və başdan keçiyorlar. Hər sahibi-vidan, mərhəmət və şəvqətə lazım və bəlkə vacibdir ki, fəqərəyi-kasibənin və ümum millətin yanıqlı ürəyindən gələn bu sədaya öz ürəyində yer verib onun dərđini öz dərđi, onun əsarətini öz əsarəti bilib ona imdad əlini uzatsın, ona yol göstərüb belə bir fəlakətdən qurtarmağa səy etsin! Gəlin yoldaşlar, iştə insaniyyətə dəyər iş fəqət budur!” [Rəsulzadə, 1992, s.82] .* Göründüyü kimi, burada ürəyi vətən eşqi ilə yanan natiq manipulyasiya yolu ilə gəncləri inandırmağa, onları zavallı xalqın, kasıb camaatın xoş gələcəyi naminə ayağa qalxmağa səsləyir. Və hürriyyətin, nicat yolunun onlardan asılı olduğuna inandırmağa çalışır.

O.L.Mixalyev siyasi diskursda alçaldıcı, yüksəldici və teatral strategiyalardan çox istifadə olduğunu bildirir. Onun fikrincə, alçaldıcı strategiyada ittiham və ifşa etmədən, yüksəldici strategiyada özünümüdafiə və pozitiv şəkildə özünü təqdim etmədən, teatral strategiyada isə məlumatlandırma, vəd, motivasiya, proqnozlaşdırma, xəbərdarlıq, oyatma, birgə əməkdaşlıq üsullarından istifadə olunur [Mixalyova, 2009, s.45]. Siyasi lider öz şəxsiyyəti ilə qürurlanmaq, onu qabartmaq üçün yüksəldici və alçaldıcı strategiyaya keçid edir.

Diskursda rəqibdən, ətrafdakı mənfilikdən söhbət gedərkən əsasən alçaldıcı strategiya seçilir. Azadlıq mücahidi olaraq M.Ə.Rəsulzadənin publisistik diskursunda isə alçaldıcı strategiyaya nisbətən yüksəldici strategiya daha çox özünü

göstərir. Lakin siyasi lider kimi alçaldıcı strategiyadan istifadə etdikdə belə kobud, təhqiramiz ifadələr işlətmir. Sadəcə hər hansı mənfi vəziyyətin və ya tipin tənqidi təsvirini verir. Sonra isə çıxış yolu göstərərək yüksəldici strategiyaya keçid edir.

Siyasi diskursda liderlərin istifadə etdikləri metodlardan biri də **alçaldıcı strategiyadır**. M.Rəsulzadənin nitqində bəzən bu strategiyadan da istifadə edilir. Məsələn:

“Dəbistan” jurnalı haqqında yazır: *“Demək olar ki, “Dəbistan” Rusiyada, bəlkə də aləmi-islamda əvvəlinci jurnaldır. Doğrudur, Türkiyədə “Çocuqlara məxsus qəzetə” çıxır, lakin Sultan Həmid tərzi idarəsinin senzurundan keçən bu jurnal boş müqəvvadan ibarət qalmışdır* [Rəsulzadə, 2014, s.69]. Göründüyü kimi, jurnalın fəaliyyətsizliyi “boş müqəvva” olaraq səciyyələndirilir.

M.Rəsulzadə publisistikasında xalqın acınacaqlı vəziyyətinə ürək ağrısı ilə yanaşır, yeri gəldikcə çıxış yolunu göstərir. 1919-cu ildə yazdığı **“Ciddiyyət gərək”** məqaləsində ölkənin mənəfeini qorunmalı olan polislərin mənəvi keyfiyyətlərinə toxunur. Polis sistemindəki idarəetmənin zəifliyindən gileylənir. Bu zəifliyin səbəbini onlara ayrılan məvacibin azlığında görür: *“Hökumət hər şeydə qənaət edirsə-etsin, fəqət məmləkətin əmniyyət və asayişinə aid xüsuslarda xəsislik göstərməsin. Çünki bu xislət, qüvvəti-layəmutundan qənaət edən adamın halıdır ki, vaxtilə at və əkməgə əsirgədigini sonra təbib ilə dərmana vermək məcburiyyətində qalar”* [Rəsulzadə, 2014, s.197].

1906-cı ildə yazdığı “Qiraət xanalarımıza dair” məqaləsində isə kitabxanaların oxucusuz qalmasından şikayətlənir: *“İllər ilə arzulanıb 80 min müsəlman əhalisi olan bir şəhərdə iki ufacıq islam qiraət xanəsi icadına müvəffəq olduq, onu da, görünür, saxlaya bilməyiniz”* [Rəsulzadə, 2014, s.42].

Dövrünün siyasi lideri tez-tez cəmiyyətdəki çatışmazlıqdan gileylənir. Bu zaman əsasən müqayisəli metoddan istifadə edir. Şikayət dolu nitqində tələblərini açıq ifadə edir və sonda isə çıxış yolunu göstərir: *“Biz daxiliyyət nəzarətindən ciddi tədbirlər, kəskin hərəkətlər, tərəddüdsüz əzmlər istəriz. Bunu bütün məmləkət bütün əhali istiyor.*

Bü xüsusda adam lazımsa adam, para lazımsa para vermək millətin borcudur. Bu borcunu millət əsirgəməz! Əzm və fəaliyyət istəriz. Himmətimiz artsın, ciddiyyətimiz çoxalsın!” [Rəsulzadə, 2014, s.197].

Rəsulzadənin publisistikasında dil məsələlərinə də xüsusi önəm verir. *“Bir millətin ki, qəzeti yoxdur, elə bil ki, o millətin dili yoxdur. Dili olmayan isə dilənçi və möhtacdır. Biz iranlılar ki, qəzetimiz yoxdur, beynəlxalq aləmdə cənub və şimal qonşuların informasiya tör-töküntülərini yeyirik”* [Rəsulzadə, 2014].

Yüksəldici strategiya

İrəlində qeyd etdiyimiz kimi, M.Ə.Rəsulzadənin bəzi məqalələri bütünlükdə yüksəldici strategiya üzərində yazılmışdır. Siyasi lider bu metodla xalqı həqiqətləri dərk etməyə, doğru addım atmağa səsləyir. Bu yolda maarifpərfər olmağı vacib şərt sayır. *Cəmaəti ayılmaq, onu dərrakəli etmək üçün nə lazımdır?- maarif, maarif, maarif! Ancaq elm və bilik ilə cəmaət özünün nə olduğunu və nə edə biləcəyini*

qana bilər! [Rəsulzadə, 1992, s. 151]. Müəllif nitqində adresata – xalq kütləsinə sual cümləsi ilə müraciət edir. Cavabında isə təkrarlardan istifadə ilə təlqin etmiş və emosionallıq yaratmış olur.

Yüksəldici strategiyada çağırış motivləri daha güclüdür. Məsələn, M.Ə.Rəsulzadə 8 aprel 1919-cu ildə yazdığı **“Min bir gün”** məqaləsində hökumətin qurulmasında ordunun rolu və nüfuzunu yüksək qiymətləndir: *“Bu gün ki, bir millətin millət olduğunu kəndisinə bildirmək və onda etimadi-nəfs xassəsi oymatmaq üçün milli bir hökumət təşkilinin əlaməti-zahirisi olan ordunun nə qədər böyük bir əhəmiyyəti nə dərəcə əsərli bir nüfuzu, mənəfi və tərbiyəvi bir nüfuzu vardır”* [Rəsulzadə, 2014, s.293].

06 aprel 1920-ci ildə yazılmış **“Ordumuz zəfərdə”** məqaləsində: *“...ordu millətin qabiliyyəti-müdəfiəsini təsdiq edən bir qüvvətdir. Ordunun zəfəri millətin, millət fədailərinin zəfəri deməkdir. Müzəffər ordumuza verilən səlah ordu ilə bərabər qanunu axıdan bütün fədailərə aiddir. Səyləri məşkur, ruhları şad olsun!”* [Rəsulzadə, 2014, s.464].

Siyasi diskursda persuaziya və suqgestivlik mühüm yer tutur. **Persuaziya** – (latın mənşəli, persuadere “yola gətirmək”)- müəllifin şifahi və ya yazılı mesajında müəyyən hərəkəti edib-etməməklə bağlı adresata çağırışa inandırma məqsədi daşıyır. Persuaziv ünsiyyətdə qarşı tərəfin düşüncəsinə şüurlu şəkildə təsir etmək əsas hədəfdir. V.Çernyavskayanın fikrincə, persuazivliyə ayrı-ayrı dil vahidlərinin praqmatik mənası kimi baxmaq lazımdır. Bu, onu bildirir ki, güclü təsiredici potensiala və bununla bağlı fikirləri diqqət mərkəzinə çəkməyi bacaran dilin leksik, qrammatik və üslubi səviyyəsində bir sıra linqvistik təzahürlər mövcuddur [Çernyavskaya, 2006, s.25, 29]/

M.Ə.Rəsulzadə 1908-ci ildə yazdığı **“Vəhşətimizə payan gərək”** məqaləsində müsəlman əhalisini qoçuluq, quldurluq, qantökmə hərəsi kimi mənfi xüsusiyyətlərdən uzaq durmağa çağırır: *“Bütün var qüvvəmizlə müttəhid, müttəfiq olub bizi istila etmiş olan bir qism vəbadan, taundan daha müdhiş olan bu bəla ilə mübarizə etməliyik! Haydı vətəndaşlar, haydı qardaşlar iqdəm edək! Bir daha bu surətlə yaşamaq yaramaz”* [Rəsulzadə, 1992, s.231]. Göründüyü kimi, bu mətn parçası sadə insanlara çağırış xarakterli olsa da, ərəb mənşəli sözlərlə zəngindir: *müttəhid* “birləşmiş, birgə”, *müttəfiq* “həmfikir, həmrəy, əlbir, yekdil”, *istila* “zorla alma, ələ keçirmə, tutma”, *müdhiş* “dəhşətli, vahiməli”, *iqdəm* etmək “təşəbbüs etmək, başlamaq, girişmək”. Çağırışı qüvvətləndirmək üçün isə müəllif həmin dövrdə türk dilindən alınmış *haydı* (M.Toker sözün etimologiyasını geniş izah etmişdir) nidasına istinad edir. Bütünlükdə məqalə silsilə feli tərkiblərlə genişləndirilmiş, xüsusən ərəbmənşəli leksik vahidlərlə zənginləşdirilmiş sintaktik quruluşa malikdir. Əslində persuaziya məcazi ifadələr, o cümlədən metaforalar, metonimiyalar, hikmətli sözlərlə zəngin olmalı idi. Mətn motivasiya, insanların şüuruna təsir etmə yolu ilə onları qoçuluq, qantökmə kimi mənfi xüsusiyyətlərdən uzaqlaşdırmaq və oyandırma, müasirliyə çağırış məqsədi daşısa da, üslubi xüsusiyyətləri buna mane olur.

Persuaziv mətnlərin əksi **suqgestiv mətnlərdir**. Latınca təlqinetmək anlamındadır. Möhkəm iradə və özünəinam ilə koqnitiv mətnlərdə adresata təsir edilir. M.Ə.Rəsulzadə öz məqalələrində xalqı inandırmağa, onlara şüurlu surətdə təsir etməklə arxasınca aparmağa çalışır.

Tədqiqatçıların fikrincə, insan suqgestiv funksiya ilə bağlı informasiya almadıqda həyata marağını itirir. Suqgestivlik insanın emosional təbiəti ilə bağlıdır. İnsan qeyd edilən tələbatını ödəmək üçün ətrafında axtarış aparır. Təbii ki, liderlər, siyasətçilər, natiqlər öz məqsədlərinə çatmaq üçün kütlənin suqgestiv tələbatına uyğun ona təsir etməyi bacarır.

Suqgestiv funksiya görə, insan köməyə və məsləhətə ehtiyac duyur, daxil olan məlumatı tənqidsiz və minnətdarlıqla qəbul edir və hər hansı bu cür məlumatlara həvəsə inanır. İnformativ strategiyada suqgestivlik ünsiyyət prosesində siyasətçinin informasiya almaq üsuludur. Bu strategiya adresatı nəyəyə görə alqışlamaq, onda motivasiya yaratmaq, müəyyən xətt üzrə hərəkətə təşviq etmək bacarığıdır.

M.Ə.Rəsulzadə müxtəlif məntiqi prioritetlərə söykənərək Azərbaycan xalqını və cəmiyyətini idarə etməyə, müəyyən istiqamətə yönəltməyə çalışır. Natiqin suqgestiv monoloqu vasitəsilə xalq, daha çox dövrün ziyalı təbəqəsi bir qayda olaraq, onun düşüncəsinin təsirinə düşür.

Fərdi və institusional diskursun müxtəlif növlərində suqgestiv ünsiyyət xüsusi ton tələb edir. Burada müəyyən emosional fon adresatın şüuruna, həm də şüuraltı təsir edilir.

“Gözlərimiz aydın” məqaləsində yazır: *“Arzularını qüvvədən-fələ gətirməyi əzm edən bir millət heç zaman istədiyindən məhrum qalamaz”* [Rəsulzadə, 1992, s.432]. Məqalədə İngiltərə xarici işlər naziri Lorol Kerzonun təklifi ilə müttəfiq dövlətlərin Azərbaycan və Gürcüstanın istiqlalını təsdiq etməsi qürur və fəxarət hissi ilə elan olunur.

1906-cı ildə yazdığı **“Qiraətxanə”** məqaləsi ölkədə fəaliyyətə başlayan kitabxanalara oxucu cəmləşdirməyə bir növ çağırış xarakterlidir. Rəsulzadə kitabxanaların bağlı qalmaması, xalqın maarifli olması, elm və təhsildən uzaqlaşmaması üçün çağırış edir. Bunun üçün manipulyasiya metodunu seçir. *“Şəhərimizdə yalnız bir “Nicat” deyil, bir də “qiraətxaneyi-ümumi”-deyə oxu yerimiz vardır ki, həmiyyətli mütəəllimlərimiz tərəfindən idarə edilir...Bəli, 11 il bundan müqəddəm Nərimanbəyin zəhməti hədəyə getdi isə də, indiki qiraətxanələrin o günə düşməsinə hərgiz inanmıyoruz. Yaşasın maarif! Var olsun əhli-maarif!”* [Rəsulzadə, 1992, s.33].

Real ünsiyyəti əks etdirən diskurs, o cümlədən mətn kommunikativ davranışı reallaşdırır. Siyasi liderin nitqi təlqin səciyyəsi daşıyır. Onun nitqi kütləni inandırmaq istəyindən, zehni fəallığından asılı olaraq təsirli və ya təsirsiz bir təlqindir. Nitqdə emosionallıq artdıqca onun təlqinetmə, şüura yerləmə səviyyəsi də artır. Bunun üçün köməkçi nitq hissələrindən, xüsusən modal sözlər və nidalardan daha çox istifadə edilir.

M.Ə.Rəsulzadənin siyasi diskursunda köməkçi nitq hissələrindən istifadə ilə nitqini qüvvətləndirməyə çalışır: *Qeyri-Avropa yerlərində acaba həmin bu yəhudilərin mülk və yer almağa haqq və ixtiyarları yoxmudur?* [Rəsulzadə, 1992, s.268] (Əcəba, *siyasi qənaət və fikri üçün bir insana işgəncə edilərmə?* *Böylə bir işgəncə demokratik bir cümhuriyyətə yakişarmı?* [Rəsulzadə, 2014, s.189]. *Lakin heyhat!* [Rəsulzadə, 1992,s.143]. *Heyfa ki, ürəyimizdə olan sözləri, dağıdar sinəmizdə olan fəryadı çox da ucalda bilmiyoruq!* [Rəsulzadə, 1992,s.144].*Heyhat!* [Rəsulzadə, 1992,s.151], *İştə bu da bir fərəh yetirici vəqəə!* [Rəsulzadə, 1992, s.154]. *Əvət, bu işarət aşkar şəkildə göstərir ki...* [Rəsulzadə, 1992, s.234]. *Xeyr, səbəb burada deyil* [Rəsulzadə, 1992, s.244] . *Bu xüsusda elədiyiniz bir təşəbbüsü göstərə bilərsinizmi?! Yox, Əvət, yox!*. [Rəsulzadə, 1992, 289]. *Yahu!Yoxsa səhv etmişiz?* [Rəsulzadə, 1992].

Göründüyü kimi, bu mətn parçalarında köməkçi nitq hissələrində istifadə zaman osmanlıcanın təsiri açıq-aydın hiss olunur. Maraqlıdır ki, publisistik əsərlərin dilində müasir dilimizdəki *bəli*, ədatının yerində *əvət*, *xeyr* ədatının yerində isə *yox*, *xeyr* sözləri işlənir. *Hayır* inkar ədatı isə işlənmişdir.

Nətiq siyasi nitqdə müxtəlif obrazlılığa yol verərək metaforalar və bənzətmələr işlədir, müəyyən müqayisələr aparır.

M.Ə.Rəsulzadə Qafqazın acı taleyindən bəhs edərkən təşbeş, epitet kimi məcazlar işlədir, ürək yangısını belə ifadə edir: *Zavallı, bəlalı Qafqaz! Yenə də qoca Qafqaz öz övladlarının fəlakət və zillətinə soyuq-soyuq baxmağa məcbur oldu.*

1908-ci ildə “Müftinlər işləyir” məqaləsində “qəbir qazmaq” ifadəsinin məcazi mənası öz əksini tapmışdır: *Müsəlman qəbiristanlıqda oturub “rus fırqəsi” müsəlmanlara qəbr qazmaqdadır. Gümən etməyiniz ki, qəbri öz əli qazıyor. Xeyr, müsəlmanlar arasında öylə danışılır ki, onların əli ilə bu qəbr qazılır. Və “əsil ruslar”ın məramnaməsində yazıldığı üzrə pravoslavnilardan başqa cümlə millətlərlə bərabər, müsəlmanların da hər bir hüquqi-milliyələri bu qəbrdə basdırılır* [Rəsulzadə, 1992, s.155].

Rəsulzadə publisistikasında “qızıışmaq, çaxnaşmaya düşmək” mənasında **əl-ayaq vurmaq** frazeoloji birləşməsi işlənmişdir: *“Bu günlərdə gələn teleqramlarda oxunduğuna görə Rusiyanın hər bir tərəfi ixtilaf içində əl-ayaq vuruyor”* [Rəsulzadə, 2014, s.56].

Diskursda siyasi lider xüsusi müraciət formaları, klişe ifadələr işlətməlidir ki, onların vasitəsilə auditoriyaya psixoloji təsir edə bilsin.

Ey müəllim həzərati! Ey maarifmənd cavanlar!..Müəllimlər, hümmət edin! *Göstərin ki, siz cəməətin uşaqlarını deyil, özlərini də tərbiyə etməyə müstəidsiniz!* *Bildirin ki, sizi həvəsə gətirən, mənafeələndirən təkə qarın ehtiyacı, güzəran, məişət mülahizəti deyil, cəməət qeydi, yaxın qardaşlara mənəvi kömək etmək fikri daha vardır!* [Rəsulzadə, 1992,s.176]. *Ey bazar əhli, ey həyat və diriliyi ancaq tərəcinin taqqa-tuqqunda görən sahibi-hirsələr!* [Rəsulzadə, 1992,s.176]. *(Ey sahibi qüdrət olan sərmayədar ağalar!.. İnsafa gəlin ey ixtiyar və keyfini*

poz mamaq üçün özgələrin haqq və ixtiyarına təcavüz edən dükançılar! [Rəsulzadə, 1992, s.176]. *Ey ürəyində rəhm olan qaraini-giram, bu xüsusda bizə yardım ediniz də, bu qoca kişiyyə kömək edək* [Rəsulzadə, 1992, s.289]. *Ey təassübi-milli ilə gözləri örülü olan “siyasiyyun”lar! Hərgah Qafqazı unutmamaq, onun ibdalüddəhr Rusiya dövlətinə mühləq bir əyalət olmasını istiyorsunuzsa, onu təzyiq deyil, haqlı, ixtiyarlı bütün Rusiya cəmaəti bir mənfəətli etməyə çalışız!* [Rəsulzadə, 1992, s.174]. *Ey müsəlman qardaşlar, təcil ediniz!* [Rəsulzadə, 1992, s.271]. *Haydı müəllim qardaşlar!* [Rəsulzadə, 1992, s.143]. *İştə müəllim həzərati, qeyrət ediniz!* [Rəsulzadə 1992, 143]. *Ey insaniyyətpərvər əhli həmiyyətlər, cümlə cihad edib alləşin, fəhlə sinfi və əfkari xeyriyyə sahibləri ilə bərabər 8 saat iş gününü tələb ediniz* [Rəsulzadə 1992. 41]. *Ey vətəndaşlar, ey sevgili qardaşlar, ey vətən məhəbbətilə ürəkləri dolu olan qafqazlılar!* [Rəsulzadə 1992, 72]. *Ey müəllimin həzərati! Ey maarifmənd cavanlar!* [Rəsulzadə, 1992, s.176].

Qeyd edilən sitatlara nəzər saldıqda aydın olur ki, M.Ə.Rəsulzadə sadə kütləyə müraciətində daha çox *qardaş*, ziyalılara müraciətində isə *həzərət* ifadəsindən istifadə edir. Ümumiyyətlə, “qardaşlar” xitabının işlədilməsi onun kütləyə yaxınlığını, səmimiyyətini ifadə etmək məqsədi daşıyır.

Rəsulzadə müraciətlərində *qardaş* sözü ilə yanaşı, *bəradər* qohumluq terminin də işlədir: *Bu günlərdə müəllim Abdullabəy Əfəndiyev bəradərimiz tərəfindən ... “Rüstəmin yuxusu” ünvanlı mənzuməsi nəşr olunmuşdur* [Rəsulzadə, 1992, s.66].

M.Rəsulzadə siyasi natiq kimi ritorik üslubdan istifadə edir. Nitqdə “gətirilən arqumentlər adresatları bu və ya digər baxışlarla mobiləşdirir, tək cə intellektual qavramaya yox, onların da ideya-fikirləri müdafiə etməsinə hesablanır” [Məmmədli, 2022, s.433]. Bu baxımdan M.Rəsulzadənin siyasi diskursunda **şüarları** da xüsusi diqqət çəkir. Burada güclü çağırış, təlqin motivləri aydın seçilir. *Əzm və fəaliyyət istəriz. Himmətimiz artsın, ciddiyyətimiz çoxalsın!* [Rəsulzadə, 2014, s.197]. *Azərbaycan milləti əsarətə yetməz! Yaşasın Azərbaycan!* [Rəsulzadə, 1992, s.384]. *Bu xəbər bütün Azərbaycan məhafilində bir protesto tufanı qoparmaya bilməz!* [Rəsulzadə, 2014, s.189]. *Ey hürriyyət qurbanları, ey Tehran yanvarının fədailəri, siz xəyal etməyiniz ki, İran sizi fəramuş edəcək! .. Siz özünü qətl edildinizsə də, sizin ruhunuz, sizin əfkarınız hənz diridir və heç bir vaxt da ölməyəcəkdir! Yaşasın İran tələbələri! Yaşasın İranda inqilab!* [Rəsulzadə, 2014, s.53]. *Rusiyayı bu fəlakət, həlakət və anarxiyadan qurtaracaq bir çarə varsa, o da tamam ixtiyarlı Dövlət dumasıdır. Yaşasın tamam ixtiyarlı Dövlət duması!* [Rəsulzadə, 2014].

Rəsulzadənin siyasi diskursu bəzən dilin qrammatik quruluşunun özünəməxsusluğu ilə seçilir. Burada müxtəlif **hal əvəzlənmələri** diqqəti çəkir. “Rus-müsəlman məktəblərində türkcə tədrisi” məqaləsində yazır: “*Rus-müsəlman məktəblərini təsis etməkdən məqsəd rusca ilə bərabər türkcəni də öyrətməkdir* [Rəsulzadə, 2014, s.251]. Müasir dilimizdə *məktəblərini* sözü yerlik hala (*təsis etməkdə*) *qoşulur*, yəni qeyd edilən məqamda isə məktəblərini ismi çıxışlıq halla

əlaqələnin). Digər nümunələrə də nəzər salaq: *Fəqət keçirdiyimiz zaman kibi vaxtlarda bu ikinci tədbirin hər zaman fəlakətlərlə nəticələndiyi təcrübələrlə görülmüşdür.* [Rəsulzadə, 2014, s.261] - burada *təcrübələrdə* əvəzinə *təcrübələrlə* sözü işlənmişdir. Burada qədim Alət halı yerlik hal məqamındadır. Alət halı Orxon-Yenisey, qədim uyğur yazılı abidələrində *birle, bilen, ilen, ile, len, nen* qoşmaları ilə düzəlmişdir. Müasir türk dillərindən yakut dilində alət halı sərbəst şəkildə işlənir və cümlədə tamamlıq, tərzi-hərəkət və səbəb zərfliyi ola bilər.

M.Ə.Rəsulzadənin dilində saitlə bitən isimlər təsirlik halda -yı şəkilçisini qəbul edir: *Xəlqin arzusu, türk zəhmətkeşlərinin iradəsi və parlamanın etimadına dayanan Nəsim bəy hökuməti siyasi bir intriqadan ibarət olan zabastovkayı şanlı bir surətdə basdırdıqdan sonra təbiidir ki, əməllərin iqtisadi ehtiyaclarını və həqiqi mənfəətlərini heç bir zaman ehmal etməz* [Rəsulzadə, 2014, s.316].

Çünki onlar gördülər ki, əleyhimizə tərtib olunan zabastovkaya birinci zərbəyi endirən milliləşmiş dəmiryol idarəsi oldu [Rəsulzadə, 2014, s.317].

M.Ə.Rəsulzadənin publisistikasının dilində ikiqat mənsubiyyət şəkilçisi ilə rastlaşırıq: *“Azərbaycan” qəzetəsi keçən məqalələrindən birisində bu zabastovkaya “siyasi bir imtahan” adını vermişdir* [Rəsulzadə, 2014, s.317]. - Burada bir sayı III növ söz birləşməsinin tərkibində III şəxsin təkində həm –i, həm –si mənsubiyyət şəkilçisi qəbul etmişdir: *birisində, keçən nüsxələrindən birisində...* [Rəsulzadə, 2014, s.438]. İkiqat mənsubiyyətin işlənməsi müasir Azərbaycan dilinin dialektlərində, həmçinin digər türk dillərində də müşahidə edilir.

Bütün qeyd edilənlər M.Ə.Rəsulzadənin siyasi diskursunun özəlliklərini əks etdirir.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədli, N. Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti. (Norma, nitq mədəniyyəti sahələri və nitqə verilən tələblər). Bakı. “Elm və təhsil”, 2022, 512 s.
2. Rəsulzadə, M.Ə. (1992). Əsərləri. Bakı, I cild. Azərb.Döv.Nəşr. Bakı. 231s.
3. Rəsulzadə, M.Ə. (2014). Əsərləri. Bakı, II cild, “Təhsil”, 528 s.
4. Rəsulzadə, M.Ə. (2014). Əsərləri. Bakı, V cild., Bakı, Qanun nəşriyyatı, 564 s.
5. Toker, M. “Haydi, Hadi, Hayda” Kelimeleri Üzerine./ <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/257708>
6. Карасик, В.И. (2000). О типах дискурса языковая личность: институциональный и персональный дискурс: *Сборники научных трудов*. Волгоград: Перемена.
7. Сдобнова, Ю.Н. (2014) Лингвистическое отображение современных социальных тенденций в институциональном дискурсе вооруженных сил Франции: дис. ... канд. филол. наук. Москва.
8. Чернявская, В.Е. (2006). Дискурс власти и власть дискурса. Москва, 136 s.
9. Шейгал, Е. И. (2004). Семиотика политического дискурса. М.: Гнозис, 326 с.

M.A. RASULZADE'S JOURNALISM AS AN EXAMPLE OF POLITICAL DISCOURSE

SUMMARY

The main characteristic feature of the modern political discourse is the transmission of information affecting the public consciousness through the media. M.A. Rasulzadeh, the leader of the national liberation movement of Azerbaijan, constantly appealed to the public with his journalistic writings through the media.

Mass manipulation was the main tool used by the media politicians. It is in this way that the political leader of his time influences the worldview and ideology of the nation and tries to implement his goals and plans. M.A. Rasulzadeh was regularly published in various newspapers and magazines, expressing his attitude to the social and political events of the time.

In his discursive texts, M.A. Rasulzade tried to motivate and influence people's minds to distance them from negative characteristics such as cowardice and bloodshed and to wake them up from ignorance.

The article analyzes the strategies used by M. Rasulzadeh in his political discourse for the sake of certain ideas for any political goal. Persuasive and suggestive texts aimed at persuading the addressee to call were investigated. The article also looks at the special forms of appeal in M.A. Rasulzade's political discourse.

Keywords: M.A. Rasulzadeh, political discourse, strategy, linguistics.

ЖУРНАЛИСТИКА М.А.РАСУЛЗАДЕ КАК ОБРАЗЕЦ ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

РЕЗЮМЕ

Основной характерной чертой современного политического дискурса является передача информации, воздействующей на общественное сознание, через средства массовой информации. Лидер национально-освободительного движения Азербайджана М.А.Расулзаде также обратился к общественности со своими публицистическими произведениями через прессу.

Массовое манипулирование было основным инструментом, используемым политиками СМИ. Именно таким образом политический лидер своего времени влияет на мировоззрение и идеологию нации, пытается реализовать свои цели и планы. М.А.Расулзаде регулярно публикуется в разных газетах и журналах - выразил свое отношение к политическим событиям.

В своих дискурсивных текстах М.А.Расулзаде пытался мотивировать и воздействовать на сознание людей, чтобы дистанцировать их от таких негативных черт, как трусость и кровопролитие, и пробудить их от невежества.

В статье анализируются стратегии, используемые М. Расулзаде в своем политическом дискурсе ради определенных идей для каких-либо политических целей. Исследовались навязчивые и суггестивные тексты, направленные на то, чтобы убедить адресата позвонить. В статье также исследовались персуасивные и суггестивные тексты, рассматриваются особые формы обращения в политическом дискурсе М.А. Расулзаде.

Ключевые слова: М.А. Расулзаде, политический дискурс, стратегия, лингвистика.